

УДК 334.012.64

В. В. Папп,

*д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів та банківської справи,
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"*

Н. В. Бошота,

*здобувач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу,
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"*

ІННОВАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

V. Papp,

Doctor of Economics, associate professor, professor of department of finances and banking, Uzhgorod national university

N. Boshota,

Applicant of department of economy, management and marketing, Uzhgorod national university

INNOVATIVE INFRASTRUCTURE OF SUPPORT OF SMALL ENTERPRISE IN UKRAINE: THE STATE, TENDENCIES AND PROSPECTS

У статті розглядаються проблеми формування інноваційної інфраструктури розвитку малого бізнесу. Проаналізовано основні показники розвитку малого підприємництва в Україні; виокремлено негативні фактори впливу підприємницького середовища на розвиток малого бізнесу в Україні. Розглянуто механізм державної підтримки малого бізнесу в Україні та визначено основні проблеми та перешкоди, які уповільнюють його розвиток. Визначено елементи інфраструктури державної підтримки малого підприємництва та основні напрями її покращення.

The problems of forming of innovative infrastructure of development of small business are examined in the article. The basic indexes of development of small enterprise are analysed in Ukraine; the negative factors of influence of enterprise environment are distinguished on development of small business in Ukraine. The mechanism of state support of small business is considered in Ukraine and basic problems and obstacles are certain that slow his development. The ingredients of infrastructure of state support of small enterprise and basic directions of her improvement are certain.

Ключові слова: інноваційна інфраструктура, інноваційна активність, державна політика, мале підприємство, бізнес, соціально-економічний розвиток, державна підтримка.

Key words: innovative infrastructure, innovative activity, public policy, small enterprise, business, socio-economic development, state support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підприємницька діяльність є основою економічного і соціального розвитку країни, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян. Тому в кожній країні питання створення належних умов для відповідального перед державою, соціально-орієнтованого, спрямованого на вирішення як поточних, так і довгострокових завдань бізнесу завжди належали до першочергових. Така діяльність передбачає вирішення цілого комплексу складних проблем з урахуванням загальнодержавних та регіональних інтересів, а також мотивів діяльності різних соціальних груп населення.

У посткризовий період такі проблеми значно загострилися. Пошук шляхів подолання кризових явищ в економіці, передусім, спрямовані на створення більш сприятливих умов для підприємництва як локомотиву поступального розвитку країни. З іншого боку, посилюються вимоги до діяльності підприємців, яка повинна підпорядковуватися не тільки реалізації інтересів бізнесу, а і вирішення загальнодержавних та регіональних проблем.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В Україні питанням підприємницької діяльності приділяється значна увага. Розвиток інфраструктури

суб'єктів малого бізнесу є предметом дослідження багатьох науковців у сфері економіки, таких як О. Барановський, З. Варналій, Л. Воротін, В. Герасимчук, В. Ляшенко, Т. Некрасова, І. Труш, Г. Колесник, М. Казим, І. Матюшко, С. Реверчук, Л. Федулова, Н. Чала та ін.

Зокрема, Кошелева О.Г. досліджує фінансово-кредитну складову інфраструктури підтримки малого підприємництва як важливий її елемент на даному етапі розвитку [1, с. 153—154]. Немченко А.Б. розглядає бізнес-інкубатори як важливий елемент регіональної інноваційної інфраструктури підтримки малого бізнесу в сучасних умовах [2, с. 57—60]. Пивоваров М. вважає одним із факторів успішної роботи малого та середнього бізнесу стан інфраструктури, яка забезпечує його ефективне функціонування [3, с. 12—15].

Однак, сьогодні залишається недостатньо вивченою проблема ефективності інфраструктури малого бізнесу України, що вимагає подальших наукових досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є дослідження та систематизація об'єктивних передумов та інноваційних підходів до формування інфраструктури розвитку малого підприємництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування інфраструктури підтримки розвитку малого підприємництва в Україні здійснюється відпові-

дно до статті 10 Закону України від 19 жовтня 2000 року №2063-III "Про державну підтримку малого підприємства" [4] та на підставі заходів Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні, які щорічно затверджуються розпорядженням Кабінету Міністрів України.

Розвинена інфраструктура підтримки малого підприємництва України — це система комерційних і некомерційних організацій, які спрямовують свою діяльність на задоволення потреб суб'єктів малого підприємництва. Доступ до можливостей, ресурсів та асортименту послуг такої інфраструктури отримує кожен житель країни, бажаючий займатись бізнесом, незалежно від місця свого знаходження.

До об'єктів інфраструктури підтримки малого підприємництва України належать бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, технопарки, фонди підтримки підприємництва, фінансові установи, інноваційні та інвестиційні фонди і компанії, консультативно-інформаційні установи, громадські об'єднання підприємців та інші організації.

Невід'ємною функціональною складовою інфраструктури підтримки малого підприємництва є фінансово-кредитне, маркетингове, інформаційно-консультативне, консалтингове, матеріально-технічне, ресурсне, кадрове забезпечення суб'єктів малого бізнесу тощо.

Основною метою формування інфраструктури підтримки малого підприємництва з точки зору дер-

Таблиця 1. Інфраструктура підтримки малого підприємництва в Україні станом на 1 січня 2013 року

№	Області	Бізнес-центри	Бізнес-інкубатори	Технопарки	Лізингові центри	Небанківські ФК установи	Фонди підтримки підприємництва	Інвестиційні фонди і компанії	Інноваційні фонди і компанії	Інформаційно-консультативні установи	Кількість громадських об'єднань суб'єктів підприємництва, одиниць	Кількість координаційних рад з питань підприємництва, одиниць
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Вінницька	8	3	2	6	125	14	34	23	56	80	33
2	Волинська	10	4	1	6	64	11	12	4	62	59	21
3	Донецька	28	5	2	38	376	8	216	120	630	115	46
4	Дніпропетровська	4	1	-	4	59	1	7	-	7	104	43
5	Житомирська	3	1	1	-	35	2	-	2	254	128	29
6	Закарпатська	4	2	-	2	128	10	16	11	58	82	18
7	Запорізька	83	2	-	8	60	3	39	4	20	67	27
8	Івано-Франківська	16	3	1	2	26	1	2	-	24	52	19
9	Київська	12	5	-	12	57	13	5	-	90	100	37
10	Кіровоградська	23	1	-	4	39	4	-	1	58	46	26
11	Луганська	20	3	-	6	127	14	33	1	128	146	53
12	Львівська	16	2	1	15	142	15	21	1	53	73	29
13	Миколаївська	21	4	-	8	184	4	14	10	237	52	25
14	Одеська	31	4	-	7	25	10	12	10	25	108	24
15	Полтавська	14	2	1	10	29	14	72	26	375	88	31
16	Рівненська	3	3	1	4	144	1	3	1	11	45	21
17	Сумська	6	1	-	3	20	7	7	6	20	55	26
18	Тернопільська	7	2	1	3	59	2	-	1	24	52	18
19	Харківська	54	2	9	34	59	2	152	145	499	73	44
20	Херсонська	7	3	2	4	62	10	16	2	19	40	22
21	Хмельницька	3	1	2	3	50	3	1	1	54	73	15
22	Черкаська	4	3	-	5	81	2	3	1	42	56	25
23	Чернігівська	2	1	-	-	42	2	-	1	8	92	24
24	Чернівецька	3	1	-	1	32	10	2	1	20	50	14
25	АР Крим	28	6	-	4	57	6	13	2	49	97	27
26	м. Київ	118	10	20	346	1809	69	1522	380	1076	272	1
27	м. Севастополь	3	1	2	-	73	4	73	2	3	*	*
Всього:		531	76	46	535	3964	242	2275	756	3902	2205	698

Джерело: [5].

Таблиця 2. Основні показники стану державної реєстрації суб'єктів господарської діяльності в Україні за 2008—2012 рр.

Показники (на кінець року)	2008	2009	2010	2011	2012
Загальна кількість зареєстрованих (юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців) суб'єктів господарської діяльності, в тому числі:	5 715 779	5 970 779	6 270 107	6 499 970	6 704 488
Кількість зареєстрованих юридичних осіб	1 204 526	1 252 437	1 303 360	1 3579 22	1 405 069
Кількість зареєстрованих фізичних осіб – підприємців	4 510 608	4 718 342	4 966 747	5 142 048	5 299 419
Загальна кількість діючих суб'єктів господарської діяльності, в тому числі:	3 899 782	3 973 916	4 094 025	4 045 317	4 046 270
Кількість юридичних осіб, діяльність яких не припинено	917 532	981 105	978 514	1 003 268	1 025 857
Кількість фізичних осіб – підприємців, діяльність яких не припинено	2 982 250	3 112 694	3 115 511	3 042 049	3 020 413

Джерело: [5].

жави є створення умов для ефективного впровадження діяльності суб'єктами господарювання, створення нових робочих місць, збільшення обсягів виробництва та усунення диспропорційності у розвитку регіонів за рахунок вирівнювання економічного потенціалу.

В Україні вже створено певну кількість закладів інфраструктури підтримки. Але їх кількісні показники та нерівномірність розташування по території України не завжди свідчать про ефективність впливу на вирішення соціально-економічних проблем в регіонах та подальші темпи розвитку малого підприємництва.

Проте, у порівнянні з розвинутими країнами її рівень є недостатнім та потребує суттєвого покращення. До причин такого стану належить як наявність проблем регуляторного характеру (на загальнодержавному і регіональному рівнях), так і неадекватна вимогам цивілізованої соціально-ринкової економіки діяльність значного сегмента бізнесу. З одного боку, державне регулювання підприємництва є занадто обтяжливим, що потребує заходів дерегуляції, спрямованих на досягнення європейських стандартів. З іншого — діяльність значного прошарку суб'єктів господарювання характеризується низькою соціальною відповідальністю.

Станом на 01.01.2013 в регіонах України діють 531 бізнес-центр, 76 бізнес-інкубаторів, 46 технопарків, 535 лізингових центрів, 3964 небанківські фінансово-кредитні установи, 242 фонди підтрим-

ки підприємництва (з яких 27 створені за участю Українського фонду підтримки підприємництва), 3031 інвестиційних та інноваційних фондів і компаній, 3902 інформаційно-консультативні установи (табл. 1).

За інформацією з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України станом на 01.01.2013 було зареєстровано 6,7 млн суб'єктів господарської діяльності, з них: 1,4 млн юридичних осіб та 5,3 фізичних осіб — підприємців. Загальна кількість зареєстрованих суб'єктів господарювання, у порівнянні з відповідним періодом, збільшилася на 204,5 тис. суб'єктів, що на 3,15 % більше ніж за відповідний період минулого року.

Кількість діючих суб'єктів господарської діяльності станом на 01.01.2013 становить 4 млн одиниць, що на 0,02 % більше ніж за відповідний період минулого року (табл. 2).

Як видно з таблиці 2, протягом 2010—2012 років кількість діючих суб'єктів господарської діяльності залишається майже незмінною.

За останні два роки поступово відбувалося збільшення кількості юридичних осіб та зменшення фізичних осіб — підприємців. Так, у 2011 році кількість юридичних осіб збільшилася на 2,53 %, а у 2012 році — на 2,25 % і станом на 01.01.2013 становила 1 млн одиниць. Кількість фізичних осіб — підприємців станом на 01.01.2013 становила 3 млн одиниць, що на 0,71 % менше ніж за відповідний період минулого року.

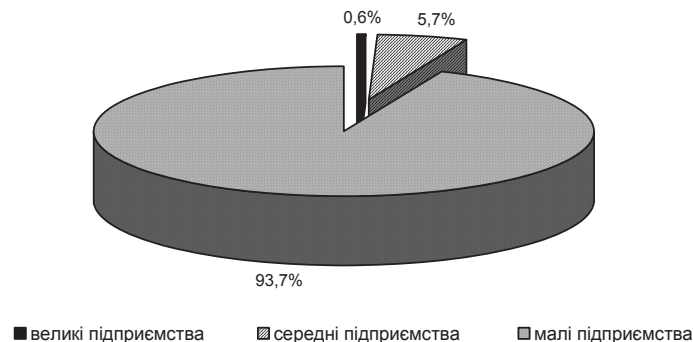

Рис. 1. Кількість підприємств за їх розмірами у відсотках до загальної кількості підприємств в Україні станом на 01.01.2012

Джерело: [5].

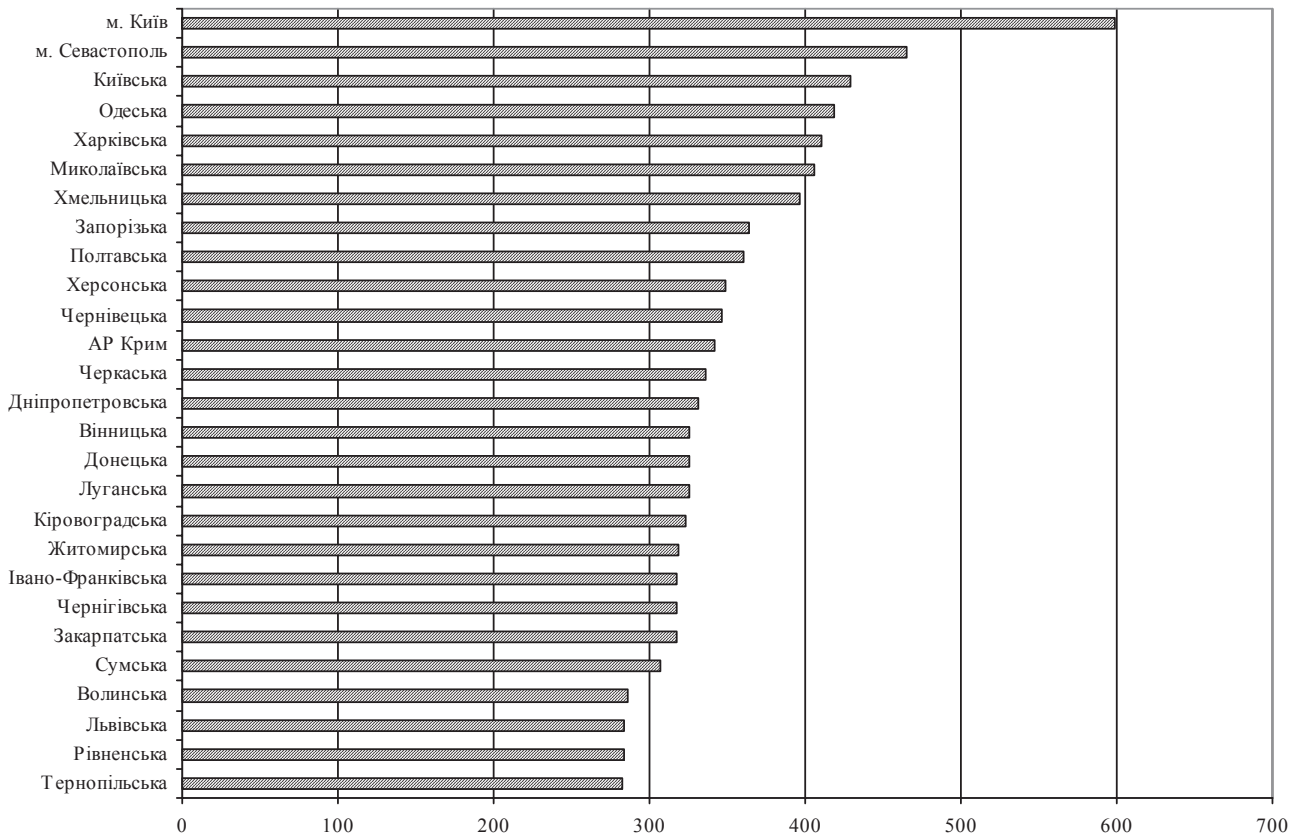

Рис. 2. Кількість суб'єктів малого підприємництва у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення України за регіонами у 2011 році (одиниць)

Джерело: [5].

Найбільша кількість суб'єктів господарської діяльності функціонують у м. Києві (12,57 %), Донецькій (7,64 %), Дніпропетровській (7,34 %), Харківській (6,97 %), Одеській (6,53 %), Львівській (6,12 %) та Луганській (4,8 %) областях.

Станом на 01.01.2012 у структурі вітчизняного підприємництва за розміром підприємства частка малих підприємств становила 93,7 %, середніх — 5,7 % та великих — 0,6 % (рис. 1). Протягом 2010—2012 років ці показники не зазнали суттєвих змін.

У регіональному розрізі переважна кількість середніх підприємств України здійснює свою діяльність в Чернігівській, Житомирській, Черкаській, Сумській та

Рівненській областях. Найбільша кількість суб'єктів малого підприємництва здійснює свою діяльність в Івано-Франківській області, місті Київ, Миколаївській, Одеській, Харківській, Запорізькій, Закарпатській та Чернівецькій областях.

Станом на 01.01.2012 року загальна кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення України становила 360 одиниць, що на 22,41 % менше ніж за звітний період попереднього року. Зазначений показник зменшився у порівнянні з аналогічним показником звітного періоду попереднього року у зв'язку зі зменшенням кількості фізичних осіб-підприємців з 394 одиниць до 290 одиниць у роз-

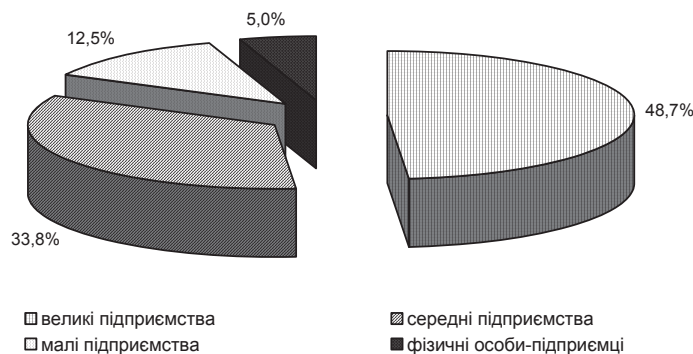

Рис. 3. Питома вага підприємств України у обсязі реалізованої продукції за 2011 р.

Джерело: [5].

рахунку на 10 тис. осіб наявного населення України. Показник кількості малих підприємств протягом 2010—2012 років залишався майже незмінним — 70 одиниць у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення України. При цьому у 2009 році цей показник становив 82 одиниці.

У регіональному розрізі найкращі показники кількості суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення України у містах Києві (599 одиниць) і Севастополі (465 одиниць), Київській (429 одиниць), Одеській (419 одиниць), Харківській (410 одиниць) і Миколаївській (406 одиниць) областях. Найнижчі показники кількості суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення України в Сумській (307 одиниць), Волинській (286 одиниць), Львівській (284 одиниць), Рівненській (284 одиниць) та Тернопільській (283 одиниць) областях (рис. 2).

Частка продукції, реалізованої суб'єктами підприємницької діяльності у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) станом на 01.01.2012 становила — 51,3%. Частка обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктами малого підприємництва — юридичними особами становила 12,5%, фізичними особами — підприємцями відповідно становила 5,0 %; суб'єктами середнього підприємництва — юридичними особами — 33,8% (рис. 3).

У розподілі за видами економічної діяльності пріоритетними сферами діяльності суб'єктів малого підприємництва залишаються торгівля та сфера послуг, питома вага яких від загального обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) сумарно становить 64 %. Значно меншими є показники промисловості (9,7 %) сільського господарства (8,8 %) та будівництва (7 %).

Проведений аналіз засвідчив позитивні зрушення у розвитку малого підприємництва та виявив, що для створення комфортного бізнес-клімату потрібно забезпечити насамперед: прості процедури започаткування та припинення бізнесу; справедливі конкурентні умови; прозорі і прості правила взаємодії з державою (у сферах ліцензування та дозвільної системи, адміністративних послуг); справедливі правила при здійсненні державою контролюючих функцій; зрозумілу і стабільну податкову та взаємовигідну кредитну політику.

З огляду на вимоги інноваційного спрямування розвитку економіки України акцент робиться на ту мережу інфраструктури, яка спроможна розвивати саме інноваційну діяльність малих підприємств.

На сучасному етапі державна політика щодо розвитку окремих елементів інфраструктури інноваційної підтримки малого підприємництва спрямовується на:

— створення економічно-правових умов для формування інфраструктури інноваційного розвитку підтримки малого підприємництва та удосконалення законодавства в інноваційній сфері у відповідності до норм і стандартів ЄС;

— розробку додаткових стимулів для розвитку суб'єктів малого підприємництва з інноваційного спрямування діяльності;

— удосконалення й спрощення процедур експертизи і реєстрації інноваційних структур та їх проектів;

— забезпечення контролю щодо якості та асортименту послуг, які надаються окремими елементами інноваційної інфраструктури, потребам підприємців, максимального їх наближення до суб'єктів малого підприємництва;

— оптимізацію співвідношення у розвитку малого підприємництва та інноваційної інфраструктури його підтримки;

— розробку та затвердження регіональних інноваційних стратегій та програм розвитку регіональних технопарків;

— створення венчурних та інноваційних фондів.

Отже, інноваційна інфраструктура малого бізнесу, як своєрідна розвиваюча галузь пристосовується в різних країнах до нових умов і виконує свої основні завдання, розвивається, удосконалюється, створює нові методики роботи з клієнтами, спонсорами, інвесторами, різні підходи до ведення господарської діяльності, розробляє різні форми кооперації малих і великих підприємств, що важливо на стадії дефіциту фінансових коштів. Тому розробка і розповсюдження передових технологій підтримки малого бізнесу в Україні шляхом бізнес-інкубування має бути серед пріоритетних завдань. Основними напрямками розвитку бізнес-інкубаторів мають бути: науково-методичне і кадрове забезпечення; створення спеціалізованих бізнес-інкубаторів та їх інформаційне, консалтингове і фінансово-кредитне забезпечення.

Загальновизнано, що специфічною особливістю інноваційної діяльності в усіх без винятку країнах є підвищений рівень витрат при розробці інновацій, а також значні витрати та високий рівень ризику при виводі інноваційної продукції на ринок. Тому у всіх країнах держава забезпечує комплекс заходів щодо підтримки інноваційної діяльності та інноваційних структур, у т.ч. технологічних парків.

Як свідчить світовий досвід, передові позиції за рівнем технологічного та соціально-економічного розвитку займають держави світу, в яких активно створюється розгалужена інноваційна інфраструктура, що активно сприяє реалізації інновацій. Тому в умовах сьогодення формування розвинутої інноваційної інфраструктури підтримки підприємництва є одним із важливих завдань нашої країни.

Кластерний підхід є однією з ефективних інноваційних структур, яка здатна стійко генерувати новинки технологій, ноу-хау та надає можливість малим підприємствам більш ефективно використовувати матеріальні і фінансові ресурси, покращити доступ до нових технологій та зменшити витрати часу на пошук ділових партнерів та збуту кінцевої продукції. В Україні вже існує певний досвід кластерної організації підприємництва.

Незважаючи на досить широку різноманітність та значні кількісні показники, існуюча в Україні мережа інфраструктури через законодавчу неврегульованість питань щодо визначення, класифікації та порядку створення об'єктів інфраструктури, відсутність належної фінансової підтримки та відповідної матеріально-технічної бази перетворюється на мережу звичайних ко-

мерційних структур, що надають послуги на платній основі, або ж довготерміново перебуває в ранній стадії становлення.

Надзвичайно мала підтримка з боку держави не дозволяє їй ефективно працювати, належним чином розв'язувати державні, регіональні, соціальні та інші проблеми малого підприємництва, а тим більше, використовувати інформаційно-комунікативні технології, що суттєво впливає на результативність роботи. Як підтвердження цього, слід зазначити, що лише 5,2% коштів місцевих бюджетів спрямовується на розвиток інфраструктури. Через обмеженість коштів, в більшості регіонів або ще не сформовано базової мережі фінансово-кредитної та навчально-консультативної інфраструктури підтримки бізнесу, або формується вона спонтанно без координуючої ролі місцевої влади, що знижує ефективність її функціонування для забезпечення потреб розвитку місцевого малого бізнесу.

Наслідком відсутності ефективної інституційної системи підтримки малого підприємництва на місцевому рівні, в т.ч. інноваційного підприємництва, є той факт, що у 2012 році лише 0,2% всіх підтриманих на місцевому рівні бізнес-проектів носили інноваційний характер.

До проблем у розвитку інфраструктури слід віднести також існуючі диспропорції у формуванні окремих її елементів у більшості регіонів, зокрема:

— чверть всіх об'єктів інфраструктури функціонує у столиці, а найменша їх кількість у таких регіонах, як Чернігівська, Чернівецька, Рівненська, Тернопільська областях;

— третина всіх бізнес-центрів (143 установи) зосереджена в столиці.

Зі вступом України до СОТ та впровадженням принципів Європейської Хартії до малих підприємств висувуються нові вимоги до формування об'єктів інфраструктури, особливо інноваційної. З метою подальшого розширення мережі об'єктів інфраструктури підтримки малого підприємництва та підвищення її ролі у прискореному розвитку підприємництва в Україні необхідно:

— як пріоритетні елементи розвитку інфраструктури підтримки малого підприємництва розглядати створення та функціонування як бізнес-інкубаторів, бізнес-центрів, у т.ч. інноваційних, так і технопарків, кластер-парків, технополісів;

— розробити нормативно-правові акти щодо більш чіткого визначення понять окремих елементів інфраструктури підтримки малого підприємництва, особливо тих, що займаються інноваційною діяльністю з урахуванням світового та міжнародного досвіду;

— запровадити систему державної акредитації сервісних установ інфраструктури, що надаватимуть сертифіковані навчально-консультативні послуги малому бізнесу;

— сприяти збільшенню фінансування заходів Національної та регіональних програм розвитку малого підприємництва щодо створення та розвитку окремих елементів інноваційної інфраструктури його підтримки;

— здійснювати розробку науково-методичного забезпечення для створення та розвитку структур різних типів (кластерів, бізнес-інкубаторів інноваційних центрів, технологічних парків класичного типу, центрів трансферу технологій, технополісів тощо).

ВИСНОВКИ

Для вирішення завдань необхідно активізувати політику державної підтримки малого підприємництва на центральному та місцевому рівнях та адаптувати її до норм та правил ЄС. Основними напрямками цих завдань мають стати: запровадження європейських стандартів у сфері розвитку інновацій для подальшого розвитку малого бізнесу, створення інноваційної бізнес-інфраструктури; формування передумов для впровадження інновацій та створення інноваційно-орієнтованої бізнес-інфраструктури як стимулів до інноваційної активності малих підприємств та становлення адекватних сучасній ринковій економіці ланцюгів взаємозв'язку науки, технологій та виробництва; проведення оцінки ефективності й результативності функціонування об'єктів інноваційної бізнес-інфраструктури.

Головним завданням у розвитку інфраструктури підтримки підприємництва має стати не тільки зростання кількості об'єктів інфраструктури підтримки малого підприємництва, а їхнє рівномірне розміщення, зосередження не лише в обласних, а й у районних центрах, а також підвищення якості роботи, поліпшення кваліфікаційного рівня персоналу й розробки інноваційної моделі діяльності та співпраці з підприємствами.

Необхідним є виявлення причин низької зацікавленості внутрішніх та зовнішніх інвесторів щодо інвестування капіталу в розвиток підприємств малого бізнесу України, що може бути темою подальших наукових досліджень.

Література:

1. Кошелева О.Г. Фінансово-кредитна складова інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва в Україні / О.Г. Кошелева // Наукові записки. Серія "Економіка". — Вип. 19. — С. 151—155.

2. Немченко А.Б. Бізнес-інкубатори в сфері сучасної державної підтримки розвитку регіональної інноваційної інфраструктури / А.Б. Немченко // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. — 2010. — Вип. 17. — с. 53—62.

3. Пивоваров М. Розвиток інституту інфраструктури малого підприємництва: проблеми та шляхи його покращення [Електронний ресурс] / М. Пивоваров // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2013. — Вип. 1 (8). — С. 6—18.

4. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

5. Офіційний сайт Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 08.07.2013 р.